

GELIJK HET GRAS

THOMAS A KEMPIS

Gelijk het gras

ERKENNING VAN ONZE
BROOSHEID

LIBELLUS DE RECOGNICIONE
PROPRIE FRAGILITATIS

uit het Latijn vertaald, toegelicht en ingeleid
door dr. Rudolf van Dijk O.Carm.

uitgeverij



In dankbare gedachtenis aan mijn broer Jos.

© 2011 Uitgeverij Kok - Utrecht
www.kok.nl

Omslagontwerp Garage BNO

ISBN 978 90 435 0338 9
NUR 707

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

INLEIDING 7

- Een geest van vernieuwde innigheid 9
- Het ontstaan van de Moderne Devotie 13
- De ontplooiing van de charisma van 'innige vernieuwing' 17
- De auteur van het boekje 'Erkenning van onze broosheid' 21
- Spiritualiteit van de vergankelijkheid 24
- Een nieuwe vertaling naar de autograaf 32
- Bronnen en literatuur 38

GELIJK HET GRAS 43

1. Over de erkenning van eigen broosheid 45
2. Over de verachting van loze roem 49
3. Over de trouwe en waarachtige vriend 53
4. Over ondersteuning van broederlijke zwakheid 57
5. Over geestelijke nood en het onttrekken van de innerlijke smaak 59
6. Over deemoedige onderwerping en het afstand doen van jezelf 61
7. Over het loven van God in tegenspoed 63
8. Over het loven van God uit innigheid 67

Over de vertaler 71

INLEIDING

door Rudolf van Dijk

EEN GEEST VAN VERNIEUWDE INNIGHEID

In het laatste kwart van de veertiende eeuw ontstond vanuit Deventer een hervormingsbeweging, die snel om zich heen greep en in de vijftiende eeuw de beide Nederlanden en heel het Duitse taalgebied bestreek. Zij raakte bekend als *Devotio moderna*, beweging van vernieuwde innigheid of innerlijke vernieuwing.¹ Haar volgelingen noemden zich *moderne devoten*. Zij zochten naar nieuwe, meer moderne wegen om hun roeping als christen van binnenuit en in persoonlijke verantwoordelijkheid te beleven. Aanleiding tot het ontstaan van deze hervormingsbeweging was vooral de algemene onvrede met de feitelijke situatie in de kerk van die dagen. Sinds tientallen jaren hadden de pausen in ballingschap geleefd in het Franse Avignon, waar zij een wereldse staat voerden (1309-1376). Zij hadden hun macht sterk gecentraliseerd, met het gevolg dat in buitengebieden zoals de Nederlanden wel de sterke fiscale en disciplinaire macht van de kerk voelbaar was, maar van haar moreel gezag weinig te merken was. Bij de geestelijkheid leefde een sterke behoefte aan kerkelijke carrière, die tot uitdrukking kwam in de jacht op kerkelijke inkomsten (prebenden) en in opeenstapeling van kerkelijke ambten (beneficies), die een riant levenswijze zonder al te veel verplichtingen garandeerden. Parochiepriesters waren vaak slecht opgeleid en straalden weinig charisma uit.

1 Goudriaan, *Vernieuwde innigheid*, 2008. Met beredeneerde bibliografie, 133-142.

Zowel hogere als lagere geestelijken die onder de verplichting van ongehuwd-zijn (celibaat) vielen, lichtten de hand met de voorgeschreven levenswijze. Zij hielden er vaak een 'dame bij de haard' (*focaria*) op na en werden daarom focaristen genoemd. In de meeste kloosters heerste een geest van vervlakking. Het gemeenschapsleven was er dikwijls ernstig aangetast door simonie, waarbij kloosterlingen door ruil, koop of verkoop van geestelijk goed persoonlijk aards gewin genoten. Door veelvuldige uithuizigheid van kloosteroversten en door zwerflost van monniken en monialen (*vagantisme*) was van een regelmatig conventsleven vaak nauwelijks sprake. De scholastieke theologie was verstard geraakt in academische scherpslijperij, zodat zij geen voeling meer had met spiritualiteit en mystiek.

Al deze verschijnselen deden zich in heel Europa voor. Zij riepen dan ook overal tegenbewegingen op, die meestal de eigen kleur aannamen van de streek waarin zij ontstonden. Het waren nieuwe tekenen van hoop op geestelijk herstel. Zo was in de omgeving van Brussel een beweging ontstaan, die zich bewust keerde tot een innerlijk leven. In het hart van die beweging stond de priester Jan van Ruusbroec (1293-1381), die een tijd kapelaan van de Sint-Goedelekerk te Brussel was geweest en in 1343 zijn ambt vaarwel gezegd had om met twee collega's zijn intrek te nemen in de leegstaande kluis van Groenendaal in het Zoniënwoud nabij Brussel.² Daar had zich een nieuwe kloostergemeenschap

2 Warnar, Ruusbroec, 2003, 81-93; 167-190. – Ruh, *Geschichte*, 1990-1999, IV (1999), 25-149.

gevormd, die onder de Regel van Augustinus en met de Orde van Sint-Victor als leefmodel wilde bijdragen aan de innerlijke vernieuwing van het reguliere gemeenschapsleven in de Kerk. Zij werd het milieu voor een nieuwe school, die van de Brabantse mystiek. Ruusbroec schreef – eerst als kapelaan aan de Sint-Goedele, later als de ‘goede prior’ van de nieuwe proosdij Groenendaal – in het Nederlands op bevattelijke wijze spirituele en mystieke geschriften. Hij had daarbij personen en gemeenschappen op het oog die ernst maakten met hun geestelijk leven en de godsrelatie cultiveerden, zoals kluizenaars en begijnen, clarissenkloosters en kartuizen. Velen zochten en vonden de weg naar de stille beslotenheid van Groenendaal, hetzij om er in te treden, hetzij om er geestelijke vorming en begeleiding te ontvangen.³

Het gebruik van de landstaal, waartoe Ruusbroec zich principieel bekende, markeert een nieuwe wending die zich rond het midden van de veertiende eeuw doorzette: het geloofsleven is niet langer het terrein van de theologen, maar dat van alle christenen. Buiten de kloosters ontwikkelden zich leeskringen en vrome gezelschappen, waarvan de leden zich als ‘godsvrienden’ (*amici Dei*) profileerden. Zij leidden doorgaans een voorbeeldig leven als burgers, kooplieden of bankiers, maar lieten zich als seculiere christenen (‘leken’) voeden door het lezen van mystieke geschriften en het bespreken van spirituele thema’s.⁴ Dergelijke lokale en regionale groepen van

3 Warnar, Ruusbroec, 2003, 215-263.

4 Warnar, Ruusbroec, 2003, 130-141.

godsvrienden waren overal te vinden, ook in het Rijnland, waar zij zich vooral oriënteerden op de dominicanen.

Deze Orde was zich rond het midden van de veertiende eeuw diep bewust van haar zending als predikers van het ware geloof.⁵ Vernieuwend was dat de predikbroeders daartoe niet alleen de wetenschappelijke theologie beoefenden zoals hun ordebroeder Thomas van Aquino (1225-1274) die systematisch ontwikkeld had, maar deze ook praktiseerden ten dienste van spirituele vorming en begeleiding. In deze visie staan Meester Eckhart (1260-1328) en zijn prominente leerlingen Henricus Seuse (1295-1366) en Johannes Tauler (1300-1361) centraal. Zij waren overigens niet de enigen die de Rijnlandse of Duitse mystieke school vormden. Tal van goed opgeleide dominicaanse theologen waren als prediker of zielzorger werkzaam onder de religieuzen (reguliere christenen) en de leken of 'gewone' gelovigen (seculiere christenen) van het Rijnland.⁶ Bij de vele dominicanessen waren heel wat conventen te vinden, waar hoge geestelijke, soms mystieke bloei heerste. Vooral zij hadden grote behoefte aan een geestelijke begeleiding die het niveau van de gemiddelde kloosterrector oversteeg. Als geen andere kloosterorde zagen de predikbroeders hier een braakliggend terrein, dat zij met voortvarendheid en wijsheid ontgonnen hebben.

5 Haug / Schneider-Lastin, *Deutsche Mystik*, 2000. – Ruh, *Geschichte*, 1990-1999, III (1996), 213-526.

6 Om de negatieve betekenis van 'leken' tegenover 'religieuzen' te vermijden zou in navolging van opkomend Duits gebruik beter gesproken kunnen worden van 'seculiere christenen' tegenover 'reguliere christenen'.

HET ONTSTAAN VAN DE MODERNE DEVOTIE

Binnen deze context van de Duitse of Rijnlandse mystieke school van Eckhart, de Brabantse mystieke school van Ruusbroec en een Europees netwerk van godsvrienden en verwante hervormingsbewegingen moeten wij het charisma van de Moderne Devotie begrijpen. Uit beide genoemde scholen putten de moderne devoten hun inspiratie. Hun grondlegger Geert Grote (1340-1384) ging hierin voor. Zo bracht deze met zijn vriend Joan Cele (1340/45-1417), rector van de Latijnse school van Zwolle, een kennismakingsbezoek aan Ruusbroec in Groenendaal. Daarna correspondeerde hij met hem, later met zijn medebroeders, en vertaalde hij enkele werken van Ruusbroec en Godeverd van Wevel in het Latijn. Van de geschriften van Seuse vertaalde hij in zijn laatste levensjaar de *Cursus de Aeterna Sapientia* als *Getijden van de Eeuwige Wijsheid* voor zijn getijdenboek.⁷

Geert Grote zelf was in 1340 te Deventer geboren als enig kind van de lakenkoopman Werner Grote en Heilwich van der Basselen. Toen zij in 1350 aan de pestepidemie ten offer gevallen waren, kreeg een oom van moederszijde, pastoor Johan van Ockenbroeck, de voogdij over hun zoon. Hij zorgde ervoor dat Geert als vijftienjarige naar Parijs kon gaan om aan de Sorbonne te studeren. Al drie jaar later ontving deze zijn bul als magister in de vrije kunsten. Met dit diploma en dankzij een behoorlijke jaarwedde kon hij lange tijd verder

7 Van Dijk, *Prolegomena*, 2003, 17-23; 564-585.

studeren. Geert streefde in de geest van zijn tijd een ambitieuze carrière in kerkelijke dienst na. Als lagere geestelijke volbracht hij voor zijn geboortestad enkele diplomatieke missies bij het pauselijk hof te Avignon. Ook solliciteerde hij in de geest van de tijd naar meer plaatsen tegelijk waar hij formeel als kanunnik kon worden aangesteld, om die ambten vervolgens aan plaatsvervangers onder te verhuren.

Tegen de tijd dat hij uit een viertal kanunnikposten prebenden genoot, c.q. in optie had, veranderde Geert zijn levenswijze. Aanleiding was wellicht een ernstige ziekte waarvan hij ternauwernood herstelde. Bemiddelbaar in zijn bekering was misschien een vroegere docent of kompaan tijdens zijn Parijse studiejaren, Hendrik Eghe van Kalkar (1328-1408), die intussen kartuizer was geworden en prior van Monnikhuizen bij Arnhem was. Hoe het ook zij, Geert deed afstand van zijn beneficië en droeg op 21 september 1374 zijn geboortehuis over aan het stadsbestuur van Deventer om er een vrijwoning voor ongehuwde arme vrouwen van te maken. Hij schonk een groot deel van zijn onroerend bezit weg en vertrok voor een langdurig verblijf naar de kartuize Monnikhuizen. Daar maakte hij kennis met de boekcultuur van de kartuizerorde. Deze in gemeenschap levende kluizenaars koesteren de eenzaamheid als vindplaats van God. De vruchten van hun studie en beschouwing vertrouwden zij, evenals tal van werken van kerkvaders en kerkelijke schrijvers, toe aan perkament en papier. Door afschrijving konden deze geschriften breed verspreid worden. Zo waren de kartuizers toch volop aanwezig en ontstond het bekende adagium: 'Kartuizers

NIEUWE MODERNE
NEDERLANDSE VERTALING

HOOPVOL PERSPECTIEF
OP ONZE VERGANKELIJKHEID



Erder verschenen van de hand van Thomas a Kempis *De rozen-tuin* en *Het liedal*. Deze auteur van de beroemde *Navolging van Christus* wilde met deze boekjes mensen helpen bij het verzorgen van hun innerlijk leven. Wie zich toelegt op lezing, overweging en gebed, is als 'een wijze hovenier die rozen en lelies op zijn veld plant'. Maar onze rozen en lelies verwelken. Ze zijn uiteindelijk *Gelijk het gras*, als hooi waarin wij onze broosheid leren erkennen. Maar niet zonder hoopvol perspectief. Temidden van alwat voorbijgaat, beweegt ons het verlangen naar wat blijft en eeuwig is. *Gelijk het gras* vormt het middenpaneel van een triptiek, waarvan *De rozentuin* en *Het liedal* de zijpanelen zijn.

'Echt grote barmhartigheid van God overhuift jou: dat het nog niet met je gedaan is, dat Hij het oordeel nog opschort en niet zijn toorn jegens jou opwekt, maar heel zachtmoedig naar je verbetering uitziert en omwille van je berouw het wreken van zijn belediging verwaarloost. Zo kun je leren dat Hij lieflijk en mild is, een God is van veel barmhartigheid in al zijn werken.'

ISBN 978 90 435 0338 9



9 789043 503389